t. LXXIV • nr 9/2021 (879) • DOI 10.33226/0137-5490.2021.9.8

GLOSY

Dr hab. Przemysław Drapała, prof. ALK

Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0001-8093-2083
e-mail: pdrapala@kozminski.edu.pl

Niedopuszczalność zastrzegania na podstawie zasady swobody umów „quasi-kar umownych" — glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 17.01.2020 r. (IV CSK 579/17)

Inadmissibility of stipulating "quasi-contractual penalties" based on freedom of contract rule — Commentary on the judgment of the Supreme Court dated 17.01.2020 (IV CSK 579/17 (II GW 59/20)

Streszczenie

Glosa dotyczy interesującego problemu dopuszczalności zastrzegania w ramach swobody umów (art. 353^1 k.c.), „quasi-kar umownych" polegających na obowiązku zapłaty oznaczonej kwoty na rzecz wierzyciela w razie odstąpienia przez niego od umowy z powodu opóźnienia dłużnika w spełnieniu świadczenia pieniężnego. Jest to zagadnienie istotne dla praktyki, ponieważ tego rodzaju „kary umowne" pod różnymi nazwami są nierzadko stosowane w obrocie. Pogląd Sądu Najwyższego wykluczający dopuszczalność (ważność) tego rodzaju postanowień zasługuje na aprobatę, a w glosie przedstawiono szereg dalszych argumentów prawnych wzmacniających to stanowisko.

Słowa kluczowe: kara umowna, quasi-kara umowna, odstąpienie od umowy

JEL: K22

Abstract

The commentary concerns an interesting issue whether, based on the principle of freedom of contract (Article 353^1 of the Civil Code), the provisions on „quasi-contractual penalties" consisting in the obligation to pay a specified amount to the creditor in the event of withdrawal from the contract due to the debtor's delay in performing of monetary obligation, should be considered valid. This is an important problem for practice, as this kind of „penalties" under various names are often used. The view of the Supreme Court that denies the admissibility (validity) of such provisions deserves approval and the commentary presents a number of further legal arguments strengthening this position.

Keywords: contractual penalty, quasi-contractual penalties, termination of contract

Teza wyroku Sądu Najwyższego z 17.01.2020 r. (IV CSK 579/17)

Zastrzeżonych w umowie należności za odstąpienie od umowy z uwagi na opóźnienie lub brak spełnienia świadczenia pieniężnego przez dłużnika nie można uznać za „quasi-kary umowne" lub świadczenia pozostawione uznaniu stron działających w oparciu o zasadę swobody umów (art. 353^1 KC), co wyłączałoby ograniczenia przewidziane w art. 483–484 KC, gdyż kwalifikacja taka nie da się pogodzić z modelem jednolitej kary umownej przyjętej w naszym systemie prawnym i może doprowadzić do wprowadzenia, obok kary umownej, odrębnej instytucji „zryczałtowanego odszkodowania", niepodlegającego ograniczeniom normatywnym.

Uwagi wstępne

Komentowany wyrok stanowi jedną z nielicznych wypowiedzi Sądu Najwyższego dotyczących dopuszczalności zastrzegania, z powołaniem na zasadę swobody umów (art. 353[1] k.c.), tzw. quasi-kar umownych. Są to postanowienia o cechach konstrukcyjnych i funkcjach kar umownych, które jednak — w intencji ich autorów — figury prawnej określonej w art. 483 k.c. miałyby nie stanowić. Stosowanie tego rodzaju postanowień jest zauważalne w praktyce, a sięganie do takich rozwiązań ma na celu, jak się wydaje, ominięcie ograniczeń ustawowych (w tym sędziowskiego prawa miarkowania, art. 484 k.c.) przewidzianych dla kary umownej. Rozważany przez Sąd Najwyższy problem ma zarazem głębsze odniesienie do pytania o skutki przyjęcia w naszym systemie prawnym modelu jednolitej kary umownej.

Dla dokonania analizy wyroku SN konieczne jest wskazanie kilku podstawowych elementów stanu faktycznego sporu. Powódka będąca dystrybutorem energii elektrycznej, prowadząca działalność na podstawie koncesji na obrót energią, zawarła z pozwaną (odbiorcą) umowę sprzedaży energii elektrycznej. Kontrakt był zawarty na czas nieoznaczony, a pozwana zobowiązała się do nabywania miesięcznie oznaczonej ilości energii po cenie ustalonej według aktualnego cennika. Umowa przewidywała uprawnienie powódki (sprzedawcy) do wypowiedzenia stosunku umownego ze skutkiem natychmiastowym m.in. w przypadku, gdyby opóźnienie odbiorcy w płatności ceny przekraczało miesiąc przy wyznaczeniu uprzedniego dodatkowego terminu. Dla sporu istotne znaczenie ma w szczególności postanowienie umowy, zgodnie z którym w razie wypowiedzenia (rozwiązania) umowy przez sprzedawcę z przyczyn leżących po stronie odbiorcy (w tym opóźnienie w płatności ceny za energię) odbiorca ma obowiązek zapłaty kary umownej, której wysokość ustalono jako iloczyn miesięcy pozostałych kupującemu do końca obowiązywania cennika oraz miesięcznego wolumenu energii, do którego zakupu się zobowiązał i ceny energii podanej w tym cenniku. Z uwagi na opóźnienie odbiorcy (pozwanej) w zapłacie części ceny za pobraną energię po wyznaczeniu terminu dodatkowego sprzedawca (powódka) złożył oświadczenie o wypowiedzeniu (rozwiązaniu) umowy w trybie natychmiastowym z przyczyn leżących po stronie odbiorcy. Następnie sprzedawca wniósł przeciwko odbiorcy pozew o zapłatę zaległej ceny oraz zastrzeżonej kary umownej na wypadek wypowiedzenia z przyczyn zawinionych przez odbiorcę (ponad 63 000 zł), określanej jako „opłata sankcyjna". Sąd pierwszej instancji oddalił powództwo w części odnoszącej się do wspomnianej kary umownej, uznając, że dotyczyła ona niewykonania zobowiązania pieniężnego, wobec czego jako sprzeczna z bezwzględnie obowiązującą normą art. 483 § 1 k.c. powinna być uznana za nieważną (art. 58 § 1 k.c.). Stanowisko to podzielił także sąd drugiej instancji, oddalając apelację powódki. Sąd ten nie uwzględnił również argumentu powódki, iż przepisy art. 4 ust. 3 i art. 5 ust. 2 pkt 1 ustawy z 10.04.1997 r. — Prawo energetyczne[1], w brzmieniu obowiązującym w dacie zawarcia przez strony umowy sprzedaży, stanowiły normy szczególne wobec art. 483 § 1 k.c., uzasadniające zastrzeżenie kary umownej w odniesieniu do niewykonania zobowiązania pieniężnego. Powódka w skardze kasacyjnej podniosła m.in. zarzut naruszenia art. 65 § 1 k.c. oraz art. 483 § 1 k.c. w zw. z art. 58 § 3 k.c. polegającego na uznaniu, że kara umowna została zastrzeżona na wypadek naruszenia zobowiązania o charakterze pieniężnym, podczas gdy kara ta miała dotyczyć, w jej opinii, skutku wypowiedzenia umowy, jakim było niewykonanie przez odbiorcę zobowiązania do dalszego pobierania energii elektrycznej w oznaczonej ilości, a zatem zobowiązania niepieniężnego. Sąd Najwyższy oddalił wspomnianą skargę kasacyjną. W opinii SN pomimo nadawania przez powódkę dochodzonemu roszczeniu określeń „opłata sankcyjna" lub „quasi-kara umowna" powinno być ono kwalifikowane jako kara umowna za niewykonanie pierwotnego zobowiązania o charakterze pieniężnym, a zastrzeżenie takiej kary w związku z wypowiedzeniem umowy sprzedaży stanowi naruszenie art. 483 § 1 k.c. Należy przychylić się do poglądu wyrażonego przez SN. Zważywszy na to, że zastrzeganie podobnych quasi-kar umownych jest obserwowane w praktyce także w innych typach umów oraz odmiennych stanach faktycznych, a Sąd Najwyższy w uzasadnieniu nawiązał do dalszych interesujących zagadnień dotyczących wykładni przepisów o karze umownej, wyrok ten zasługuje na komentarz glosatorski.

Zakres dyspozytywności przepisów o karze umownej

Pierwszym, wartym wyróżnienia zagadnieniem, do którego odniósł się Sąd Najwyższy w komentowanym wyroku, jest problem zakresu dyspozytywności przepisów o karze umownej. SN wskazał, że strony w granicach wyznaczonych przez art. 353[1] k.c. mogą modyfikować w konstrukcji kary umownej zakres kompensacji, rozkład ryzyka oraz inne skutki niewykonania zobowiązania niepieniężnego. Zgodnie uznaje się, że zobowiązanie do świadczenia kary umownej należy w każdym przypadku analizować przez pryzmat wystąpienia przesłanek odpowiedzialności dłużnika w reżimie *ex contractu* (Szwaja, 1967, s. 84–85)[2]. Trafnie uznał Sąd Najwyższy, iż ewentualne rozszerzenie podstaw odpowiedzialności dłużnika z tytułu kary umownej wymaga zamieszczenia w umowie wyraźnych postanowień w tym zakresie (Dąbrowa, 1981, s. 829; Zagrobelny, 2017, nb. 10)[3]. Zapatrywanie to zbiega się analogicznym wymogiem formułowanym na tle art. 473 § 1 k.c. co do wskazania przez strony ściśle określonych okoliczności, w razie wystąpienia których dłużnik ponosi odpowiedzialność, mimo że wykraczają one poza reżim *ex contractu*[4]. Dla odstąpienia od zasady winy w odniesieniu do kary umownej nie będzie zatem wystarczające użycie formuły „kara umowna za opóźnienie" (Lemkowski, 2016, nb. 10)[5] lub ogólne zastrzeżenie, iż

dłużnik jest zobowiązany do zapłaty kary umownej „bez względu na przyczynę niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania”[6]. Uzupełniając wypowiedź Sądu Najwyższego, wypada odnieść się także do kwestii dyspozycyjności normy dotyczącej miarkowania kar umownych. Do chwili wejścia w życie kodeksu spółek handlowych dopuszczalne było wyłączenie miarkowania w stosunkach między przedsiębiorcami (stosunkach handlowych) na podstawie art. 531 kodeksu handlowego utrzymanego w mocy przez art. VI § 2 przepisów wprowadzających kodeks cywilny. W aktualnym stanie prawnym art. 484 § 2 k.c. należy uznać za przepis imperatywny, a zatem ewentualne postanowienia (także w stosunkach obustronnie profesjonalnych), które by eliminowały lub ograniczały sędziowskie prawo miarkowania, powinny być kwalifikowane jako bezwzględnie nieważne (art. 58 § 3 k.c.) (szerzej zob. Drapała, 2020, s. 1319; Borysiak; 2018, nb. 33; Borysiak, 2017, s. 455)[7].

Niedopuszczalność zastrzegania quasi-kar umownych na wypadek odstąpienia od umowy

Drugie zagadnienie rozważane w glosowanym wyroku dotyczy cech szczególnych kar umownych na wypadek odstąpienia od umowy oraz oceny dopuszczalności, jak to określił SN, quasi-kar umownych zastrzeganych na wypadek odstąpienia lub wypowiedzenia umowy. Należy zaaprobować pogląd SN, iż skoro obowiązek zapłaty kary umownej wynika z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, które może skutkować skorzystaniem przez wierzyciela z powstałego po jego stronie ustawowego lub umownego prawa do odstąpienia od umowy, to zastrzeżenie kary umownej „na wypadek odstąpienia czy wypowiedzenia” należy traktować jako skrót semantyczny, przez który strony zmierzają do nałożenia obowiązku zapłaty kary umownej za niewykonanie lub nieprawidłowe wykonanie takiego zobowiązania, które było podstawą odstąpienia od umowy przez drugą stronę. Uzupełniając argumentację Sądu Najwyższego, wypada wskazać, że w odróżnieniu od typowej kary umownej, w konstrukcji wspomnianej kary pomiędzy podstawą faktyczną (naruszeniem zobowiązania przez dłużnika) a wynikającym z tego następstwami pojawia się dodatkowy element — wykonanie przez wierzyciela uprawnienia do odstąpienia od umowy lub wypowiedzenia stosunku zobowiązaniowego. Element ów wpływa na poszerzenie zakresu szkody (negatywnych następstw) kompensowanych przez tę karę, a tym samym zakresu interesu wierzyciela przez nią chronionego. W odróżnieniu od klasycznej kary umownej, w tym przypadku indemnizacją nie jest objęta jedynie szkoda (majątkowa i w pewnym zakresie także niemajątkowa) wynikająca z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika, lecz także ogół uszczerbków wierzyciela wynikających z przedwczesnego zakończenia danego stosunku zobowiązaniowego wskutek odstąpienia lub wypowiedzenia. W zakresie tej ostatniej kategorii wspomniana kara kompensuje rzeczywistą stratę (*damnum emergens*) w granicach pozytywnego interesu umowy[8], obejmującą m.in. koszty związane z zawarciem umowy należące do szerzej kategorii kosztów transakcyjnych, straty spowodowane naruszeniem zobowiązania, które stało się podstawą odstąpienia przez wierzyciela od umowy, straty wynikające z powierzenia dalszego (zastępczego) wykonywania zobowiązania osobie trzeciej oraz utracony zysk, który z wysokim prawdopodobieństwem odstępujący od umowy wierzyciel osiągnąłby w razie pełnego wykonania umowy[9]. Zakres kompensacji wspomnianą karą powinien obejmować także koszty poniesione przez wierzyciela po odstąpieniu do umowy[10].

Sąd Najwyższy przychylił się do dominującego w doktrynie stanowiska, zgodnie z którym ocenę skuteczności zastrzeżenia kary umownej związanej z odstąpieniem od umowy należy dokonywać na podstawie oceny faktycznej przyczyny odstąpienia (zob. Drapała, 2020, s. 1293; Jastrzębski, 2006b, s. 52; Popiołek, 2018, nb. 5; Borysiak, 2018, nb. 40; Brzezińska, 2008, s. 43). W konsekwencji za nieważne uznać należy kary umowne na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania zobowiązania o charakterze pieniężnym[11]. W stanie faktycznym sporu rozpoznawanego przez SN przyczyną wypowiedzenia umowy było opóźnienie dostawcy w płatności ceny za pobraną energię, a zatem zasadnie kara umowna zastrzeżona na wypadek takiego wypowiedzenia została uznana za sprzeczną z art. 483 § 1 k.c. Oceny tej nie powinno zmieniać używanie przez sprzedawcę wobec wspomnianej kary określenia „opłata sankcyjna”. Wynika to z reguły *falsa demonstratio non nocet*[12].

Warta podkreślenia jest szersza myśl wyrażona przez SN, iż tego rodzaju należności zastrzeżonych w umowie nie można uznać za quasi-kary umowne lub inne postanowienia dopuszczalne w ramach swobody umów (art. 353^1 k.c.), co do których nie miałyby mieć zastosowania ograniczenia wynikające z art. 483–484 k.c., gdyż taka kwalifikacja nie daje się pogodzić z modelem jednolitej kary umownej przyjętej w naszym systemie prawnym i może doprowadzić do wprowadzenia, obok kary umownej, odrębnej instytucji „zryczałtowanego odszkodowania”, niepodlegającego ograniczeniom normatywnym. W praktyce zauważalne jest zastrzeganie tego rodzaju quasi-kar umownych[13] pod różnymi nazwami mającymi sugerować, że o karę umowną w rozumieniu art. 483 § 1 k.c. nie chodzi (np. opłata, odszkodowanie za wypowiedzenie itp.). Zwykle celem tych postanowień jest nałożenie na drugą stronę na wypadek wypowiedzenia lub odstąpienia od umowy takiej kary umownej, której wysokość będzie wypowiadającemu rekompensowała świadczenie pieniężne, jakie by uzyskał od drugiej strony, gdyby umowa trwała do upływu uzgodnionego terminu. W stanie faktycznym komentowanego sporu wartość kary umownej ustalono jako iloczyn miesięcy pozostałych odbiorcy do końca obowiązywania umowy (cennika) oraz miesięcznego wolumenu energii, do którego nabycia się zobowiązał i uzgodnionej ceny tej energii. Wspo-

mniane quasi-kary umowne zastrzegane są również na wypadek wypowiedzenia umów leasingu, a ich wysokość jest zwykle obliczana na podstawie wartości rat leasingowych pozostałych leasingodawcy do zapłaty, gdyby do wypowiedzenia nie doszło. Należy zauważyć, że w takich przypadkach po wypowiedzeniu umowy strona wypowiadająca nie spełnia już własnego świadczenia (np. dostawy energii, oddania przedmiotu leasingu do korzystania), natomiast poprzez wspomniane kary umowne uzyskiwałaby od drugiej strony równowartość jej świadczenia wzajemnego, które byłoby spełniane do końca trwania umowy. Wspomniana kara umowna zatem nie tylko pozostaje w sprzeczności z art. 483 § 1 k.c., ale także zmierza do osiągnięcia skutku naruszającego regułę ekwiwalentności świadczeń, co uzasadnia jej kwalifikację także jako sprzecznej z naturą wzajemnego stosunku zobowiązaniowego (art. 353[1] k.c. w zw. z art. 58 § 3 k.c.)[14].

Niedopuszczalność kary umownej za niewykonanie zastrzeżenia o charakterze gwarancyjnym

Trzecim, wartym odnotowania problemem poruszonym przez Sąd Najwyższy jest relacja między karą umowną a zastrzeżeniem o charakterze gwarancyjnym. Definicja i cechy charakterystyczne tego rodzaju zastrzeżeń pozostają sporne (zob. szerzej: Szlęzak, 2021, s. 18 i n.). Znaczną akceptację zyskał natomiast pogląd, iż ich treść może wykraczać poza ramy określone przez ustawodawcę w art. 391–393 k.c. (zob. Krajewski, 2017, s. 227–228; Jastrzębski, 2015a, s. 24–26; Jastrzębski, 2014, s. 13; Jastrzębski, 2015b, s. 54; Szlęzak, 2015, s. 14–15)[15]. W uzasadnieniu glosowanego wyroku Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, iż zastrzeżenie o charakterze gwarancyjnym, nakładające obowiązek określonego świadczenia na wypadek wystąpienia lub niewystąpienia oznaczonej okoliczności jest w zasadzie oderwane od reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 471 k.c.), stąd nie może stanowić podstawy obciążenia strony karą umowną. Tę godną aprobaty myśl należy, jak się wydaje, rozumieć w ten sposób, iż natura prawna kary umownej (art. 483 § 1 k.c.) umiejscowionej przez ustawodawcę w reżimie odpowiedzialności *ex contractu* (art. 471 i n. k.c.) nie pozwala na jej tak daleko idącą modyfikację przez strony (art. 473 § 1 k.c.), aby więź ze wspomnianym reżimem nie została całkowicie zerwana. Wobec rozpowszechniania się w praktyce zastrzeżeń gwarancyjnych o różnej konstrukcji i treści otwarty pozostaje problem doboru odpowiednich norm (stosowanych wprost lub *per analogiam*) lub reguł oceny zasadności i wysokości świadczenia (pierwotnego), które ma spełnić gwarant na wypadek wystąpienia lub braku wystąpienia oznaczonej okoliczności. Uznanie, że świadczenie to nie może być poddawane przez sąd żadnej kontroli (poza klauzulami generalnymi art. 58 § 2 k.c. i art. 5 k.c.) rodzi ryzyko obejścia fundamentalnej dla systemu prawa prywatnego zasady kompensacyjnego charakteru odpowiedzialności oraz konstytucyjnej zasady proporcjonalności (szerzej zob. Drapała, 2020, s. 1301).

Podsumowanie

Należy zaaprobować wyrażony przez Sąd Najwyższy pogląd negujący dopuszczalność zastrzegania kar umownych za odstąpienie od umowy lub jej wypowiedzenie z uwagi na opóźnienie lub brak spełnienia świadczenia pieniężnego przez dłużnika. Sąd Najwyższy poczynił krok naprzód w eliminowaniu tego rodzaju sankcji cywilnych trafnie wskazując, iż nie mogą być one kwalifikowane jako quasi-kary umowne, uzasadniane odwołaniem się do zasady swobody umów (art. 353[1] k.c.), prowadziłoby to bowiem do naruszenia imperatywnej normy art. 483 § 1 k.c. oraz przyjętego w naszym systemie prawnym modelu jednolitej kary umownej. Wypada wyrazić nadzieję, iż komentowany wyrok przyczyni się do ograniczenia zauważalnego w praktyce zjawiska stosowania tego rodzaju (niedopuszczalnych) kar umownych, którym nadaje się nazwy (np. opłata, odszkodowanie za wypowiedzenie itp.) mające sugerować, iż o figurę prawną ujętą art. 483 § 1 k.c. nie chodzi. Warte zauważenia są również uwagi Sądu Najwyższego wskazujące, iż zastrzeżenie o charakterze gwarancyjnym, w zasadzie oderwane od reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 471 k.c.), nie może stanowić podstawy obciążenia gwaranta karą umowną.

Przypisy/Notes

[1] Dz.U. z 1997 r., nr 5. poz. 348 ze zm.

[2] Zob. np. wyrok SN z 11.1.2008 r., V CSK 362/07, OSP 2012, nr 7–8, poz. 76; wyrok SN z 7.12.2007 r., III CSK 234/07; wyrok SN z 8.07.2004 r., IV CK 583/03; wyrok SN z 31.03.2004 r., III CK 466/02.

[3] Por. wyrok SN z 6.10.2019 r., II CSK 180/10; wyrok SN z 6.10.2010 r., II CSK 180/01; wyrok SN z 8.07.2004 r., IV CK 583/03; wyrok SN z 27.06.2003 r., IV CKN 300/01; wyrok SN z 6.10.2001 r., II CSK 180/10; wyrok SN z 29.11.2002 r., IV CKN 1553/00.

[4] Por. wyrok SN z 16.11.2017 r., V CSK 28/17; wyrok SN z 27.09.2013 r., I CSK 748/12, OSNC 2014, nr 6, poz. 67; wyrok SN z 15.05.2008 r., I CSK 548/07, OSNC-ZD 2009, nr B, poz. 49; wyrok SN z 21.09.2007 r., V CSK 139/07, OSNC-ZD 2008, nr B. poz. 44.

[5] Por. wyrok SN z 6.10.2010 r., II CSK 180/10.

[6] Por. wyrok SN z 29.03.1949 r., Wa 286/48, DPP 1950, nr 1, s. 57 i n.

[7] Por. także wyrok SN z 13.02.2014 r., V CSK 45/13, OSP 2015, nr 6, poz. 56.

[8] Por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 13.05.1987 r., III CZP 82/86 wpisaną do księgi zasad prawnych, OSNC 1987, z. 12, poz. 189; wyrok SN z 12.05.2005 r., III CK 586/04, niepubl; wyrok SN z 29.06.2005 r., V CK 105/05.

[9] Por. wyrok SN z 12.03.2004 r., II CK 62/03.

[10] Por. wyrok SN z 26.05.2006 r., V CSK 85/06.

[11] Por. uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 20.11.2019 r., III CZP 3/19, OSNC 2020 nr 5, poz. 35, s. 1; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów z 6.11.2003 r., III CZP 61/03.

[12] Por. postanowienie SN z 16.07.2020 r., II CSK 124/20; wyrok SN z 31.08.2017 r., V CSK 675/16, OSNC 2018, z. 6, poz. 63.

[13] Określenie „quasi-kara umowna" używane jest również w odniesieniu do zastrzeżenia spełnienia przez stronę określonego (sankcyjnego) świadczenia o charakterze niepieniężnym (np. w postaci rzeczy lub papierów wartościowych). Por. Jastrzębski, 2006a, s. 109.

[14] Por. uchwała SN z 11.01.2018 r., III CZP 93/17, OSNC 2018, z. 10, poz. 98.

[15] Por. także wyrok SN z 9.11.2006 r., IV CSK 208/06 oraz wyrok SN z 6.03.2015 r., III CSK 155/14.

Bibliografia/References

Borysiak, W. (2017). Miarkowanie kary umownej. W: L. Bosek (red.), *Państwo i prawo. Księga jubileuszowa 200-lecia Prokuratorii Generalnej Rzeczpospolitej Polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Borysiak, W. (2018). Komentarz do art. 483, nb. 33 i nb. 40. W: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom II. Warszawa: C.H.Beck.

Brzezińska, M. (2008). Moc klauzuli zastrzegającej karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy. *Przegląd Sądowy,* (11–12).

Dąbrowa, J. (1981). W: W. Czachórski, Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego, Zobowiązania — część ogólna*. Tom III, cz. 1. Warszawa–Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Drapała, P. (2020) W: K. Osajda (red.), *System Prawa Prywatnego. Zobowiązania — część ogólna*. Tom 5. Warszawa, C.H.Beck.

Domański, L. (1936). *Instytucje kodeksu zobowiązań, Część ogólna*. Warszawa: Marjan Ginter — Księgarnia Wydawnictw Prawniczych.

Jastrzębski, J. (2006a). *Kara umowna*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Jastrzębski, J. (2006b). Kara umowna w umowie leasingu. *Glosa*, (3).

Jastrzębski, J. (2014). Nietypowe kary umowne. *Przegląd Prawa Handlowego*, (7).

Jastrzębski, J. (2015a). Swoboda zawierania i kształtowania umów gwarancyjnych — glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9.10.2014 r. (IV CSK 29/14). *Glosa*, (2).

Jastrzębski, J. (2015b). Ponownie o zapewnieniach jako źródle odpowiedzialności gwarancyjnej — polemika, *Przegląd Prawa Handlowego*, (3).

Krajewski, M. (2017). Zakres swobody kształtowania umów gwarancyjnych. W: Z. Kuniewicz, D. Sokołowska (red.), *Prawo kontraktów*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Lemkowski, M. (2016). Komentarz do art. 483, nb. 10. W: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: C.H.Beck.

Popiołek, W. (2021). Komentarz do art. 483, nb. 5. W: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom I. Warszawa: C.H.Beck.

Szwaja, J. (1967). *Kara umowna według kodeksu cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Szlęzak, A. (2015). Kilka uwag o umowach gwarancyjnych — na marginesie wyroku Sądu Najwyższego z 9.10.2014 r. (IIV CSK 29/14). *Przegląd Prawa Handlowego*, (7–8).

Szlęzak, A. (2021). *Kodeksowe umowy gwarancyjne z udziałem osoby trzeciej (art. 391 k.c., art. 392 k.c.)*. Warszawa: C.H.Beck.

Zagrobelny, K. (2021). Komentarz do art. 483, nb. 8. W: E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny*. Komentarz. Warszawa: C.H.Beck.

Dr hab. Przemysław Drapała, prof. ALK

Profesor Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie, kierownik Katedry Prawa Cywilnego.

Dr hab. Przemysław Drapała, prof. ALK

Associate Professor, Head of Civil Law Department at Leon Koźmiński Academy in Warsaw.

Klub książki PWE

Z myślą o swoich Czytelnikach Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne stworzyło **Klub książki PWE**.
W ramach członkostwa w Klubie proponujemy następujące udogodnienia i korzyści:
✔ szybkie zakupy;
✔ zakupy z rabatem;
✔ informacje o nowościach, promocjach, konkursach.

Po więcej informacji zapraszamy na stronę PWE: www.pwe.com.pl